

**ЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІ
ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ****Олена ФІЛІПЕЦЬ, Наталія ФІЛІПЕЦЬ,**Буковинський державний медичний університет, Чернівці (Україна),
o.filipets@gmail.com, filipets.natalja@bsmu.edu.ua**THE IMPORTANCE OF TOLERANCE IN THE PROCESS
OF INTERACTION BETWEEN A TEACHER AND A STUDENT
IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION****Olena FILIPETS, Natalya FILIPETS**

Bukovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-8582-6685; RESEARCHER ID C-4325-2017

Filipets Olena, Filipets Natalya. The importance of tolerance in the process of interaction between a teacher and a student in a higher education institution. The aim of research is to emphasize the importance of creating a space in the newest educational environment where academic, social and emotional goals are united, where there is no bias, but there is harmony between difference, equality and fairness of all participants in the educational process. **Methodology.** Descriptive and comparative methods of analysis were used in the study. **Scientific novelty.** The advantages of pedagogical technologies are shown. They not only focus on the constant desire to improve academic performance and tasks to acquire professional competencies, but also form a learning relationship between teacher and student in positions of tolerance, which will ensure further respect for human rights and dignity in future careers. **Conclusions.** This approach enhances the socio-emotional development of both teachers and students, develops tolerance, in particular as a significant component of quality educational and medical services. **Prospects for further exploration.** Dynamic analysis of the level of tolerance of students by methods of questionnaires and testing using situational tasks.

Keywords: *educational process, formation of tolerance, socio-emotional development.*

“Дійсна ознака, за якою можна впізнати справжнього мудреця, – терпимість” (Генрік Ібсен).

Вступ. Поняття “терпимість” дуже часто трактують як толерантність, однак ці поняття не тотожні. Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності. Це, насамперед, активне ставлення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. Толерантність у сучасному розумінні – готовність приймати поведінку й переконання, які відрізняються від власних, навіть коли ви не погоджуєтесь або ж не схвалюєте їх^[1].

Терпимість (від слова “терпіти” – не протидіяти, не скаржитись, покірливо переносити щось неприємне) йде від вищого до нижчого; індивідууми, котрі одержали перевагу через кращу освіту чи оточення, терпляче поведуться з тими, хто знає менше. Таким чином, терпимість припустимо вважати видом толерантності, але тільки найпершим, найнижчим чи найслабшим; за певних обставин вона може еволюціонувати як у дійсну толерантність до іншого, так і в нетерпимість. *Толерантність, на відміну від терпимості, поважає іншого як рівного, і відчуває гордість через те, що не ставиться до нього зверхньо.*

Освітній процес у сучасних умовах вимагає постійного покращення академічних результатів, тому

іноді здається, що у процесі отримання знань не залишається місця для побудови навчальних відносин між викладачем і студентом та спільного соціально-емоційного розвитку. Проте, надзвичайно важливим є створення простору, де академічні, соціальні та емоційні цілі об’єднані, де немає упередженості, а є гармонія між відмінністю, рівністю і справедливістю учасників освітнього процесу.

Мета дослідження. Акцентувати увагу на значущості створення в новітньому освітньому середовищі простору, де академічні, соціальні та емоційні цілі об’єднані, де немає упередженості, а є гармонія між відмінністю, рівністю і справедливістю всіх учасників освітнього процесу.

Методологія. У дослідженні використані описувальний і порівняльний методи, які забезпечують формування і розвиток толерантності як фахової компетентності студента.

Викладання основного матеріалу. Невід’ємною характеристикою, яка необхідна як викладачу, так і студенту для надання/отримання якісних освітніх послуг є толерантність, яка дозволяє людям проявляти повагу та рівне ставлення до різних людей, націй, переконань і поколінь, усвідомлюючи різноманітність на індивідуальному та суспільному рівнях. Навчання толерантності є необхідним у кожному віці, адже передбачає прийняття відмінностей, формування цінностей, повагу до переконань інших, розвиток критичного судження та етичного міркування, вміння

¹ Korpach N., Oleschak S. Vychovannia tolerantnosti v studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv [Education of tolerance in students of higher educational institutions], *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Pedagogical Sciences*, 2015, (1), P. 90–95, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_21. [in Ukrainian].

критичного судження та етичного міркування, вміння вирішувати конфліктні ситуації².

Безперечним проявом толерантності з боку викладача є, зокрема, демонстрація поваги до особистості і життєвого досвіду студента. При роботі з іноземними студентами повага може проявлятися у широких межах, від правильної вимови їхніх імен до вивчення культурних, соціальних, економічних умов їх життя, що допоможе уникнути стереотипного ставлення до певних етнічних груп. Знання своєї аудиторії безперечно допоможе побудувати продуктивний діалог, який потребує вміння слухати, сприймати ідеї інших людей, поважати право інших осіб на власні думки і переконання.

Загалом, ставлення викладача і студента один до одного має важливе значення, адже формує взаємодію між ними і дозволяє скеровувати навчальний процес у потрібне русло. При цьому запорукою успішної роботи і навчання стає розуміння, яким чином можна досягти балансу між толерантністю, повагою до відмінностей, і силою впливу на аудиторію. До способів досягнути цього належить створення середовища, де кожного учасника освітнього процесу бачать, чують, поважають і цінують його/її точку зору. Можна також створити спільну домовленість в аудиторії: “слухайте з повагою до досвіду інших осіб”, “намагайтеся зрозуміти співрозмовника перед тим як засуджувати”, “припинення і негативна критика когось ніколи не бувають доречними”. В разі, якщо виникає конфлікт, або поведінка носить ознаки приниження і ненависті, можна спробувати замість нульової толерантності політику нульової байдужості. Нульова байдужість означає ніколи не залишати без уваги таку поведінку, однак не переходити одразу до максимального покарання, а характеризувати і наголошувати на її неприпустимості.

У професійній діяльності викладача надзвичайно важливим є не тільки рівне ставлення до представників різних расових, етнічних, культурних, мовних, релігійних та інших груп, а й уміння згладжувати “гострі кути” в обговоренні актуальних тем. Адже спілкування в аудиторії може виходити за рамки виключно професійної тематики й торкатися певних аспектів життя, що може перейти у так звану “критичну розмову”. Удосконалити свої навички толерантного ставлення можна, наприклад, перейнявши досвід у педагогів із інших країн, які впродовж десятиліть працюють у диверсифікованому суспільстві. Так, у США існує спеціальний практикум зі стандартів соціальної справедливості навчання толерантності (Teaching Tolerance’s Social Justice Standards), який допомагає побудувати сильну спільноту в межах навчальної аудиторії та боротися з упередженнями³. Це спеціальний тренінг для викладача, який складається з декількох етапів.

Етап 1 – визначте терміни.

Кожна критична розмова має власний контекст і зміст, але майже всі з них стосуються ідентичності та несправедливості. Визначення кількох ключових термінів може допомогти викладачу і студентам чіткіше

думати й говорити на важливі теми.

ІДЕНТИЧНІСТЬ. Набір видимих і невидимих характеристик, які ми використовуємо для категоризації та визначення себе та тих, хто нас оточує (наприклад, стать, раса, вік, релігія, етнічна приналежність, соціально-економічний статус, мова, сімейний стан, здібності, сексуальна орієнтація тощо). Ідентичність формує наш досвід, впливаючи на те, як ми бачимо себе та те, як нас бачать інші.

Групи ідентичності – групи людей, об’єднаних однією або кількома характеристиками (наприклад, жінки, підлітки, мусульмани, індійці).

Домінуюча група ідентичності – група, учасників якої об’єднують спільні привілеї. Особа може водночас належати до домінуючої групи (наприклад, гетеросексуал, представник європеоїдної раси), так і недомінуючої (особа без документів, або особа, що перебуває у скрутному фінансовому становищі).

Інтерсекційність – належність кожної людини до кількох груп ідентичності, що перетинаються. Це призводить до того, що одна людина може зазнавати множинних утисків, або, навпаки, множинних привілеїв.

НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ. Сюди належить **УПЕРЕДЖЕНІСТЬ** – свідоме чи несвідоме упередження щодо окремої особи чи групи, на основі їхньої особистості. У цій категорії знаходиться також **ДИСКРИМІНАЦІЯ** – упередження в дії. Це несправедливе ставлення до особи або групи на підставі їхньої ідентичності.

Толерантність розрізняє дискримінацію, яку часто здійснюють окремі особи (наприклад, одна людина відмовляє комусь у послугі на підставі його/її етнічної приналежності), та системну дискримінацію, яка існує на більш широкому інституційному рівні (наприклад, багаторічна політика “червоної лінії сусідства”).

Етап 2 – визначте свою власну ідентичність.

Більшість людей належать принаймні до однієї домінуючої групи ідентичності. Коли особистість є домінуючою, легко вважати власний досвід універсальним і не помічати або применшувати досвід інших. Такі упередження часто несвідомі.

Детально проаналізувавши свою ідентичність і те, як вона сформувала наш досвід і вплинула на наші припущення, можна допомогти собі розпізнати несвідомі упередження, перш ніж братися за критичні теми на занятті. Аналізу можна піддавати базові групи ідентичності, такі як вік, будова тіла, національність, статеві приналежності, рідна мова, імміграційний статус, раса, релігія, сексуальна орієнтація, соціально-економічний статус, обмеження фізичних і розумових здібностей.

Етап 3 – оцініть свій рівень комфорту щодо різних тем розмови.

Найпоширенішими темами для критичних розмов, як правило, є наступні: вік/ейджизм, тілобудова/сайзизм, національність/етноцентризм, статеві приналежності/гендерна дискримінація, трансфобія, імміграційний статус/ксенофобія, раса/расизм, рідна мова/мовна дискримінація, релігія/анти-семітизм, ісламофобія та інші релігійні упередження, сексуальна

²Sakallı Ö., Tlili A., Altnay F., Karaatmaca C., Altnay Z., Dağlı G. “The Role of Tolerance Education in Diversity Management: A Cultural Historical Activity Theory Perspective”, *SAGE Open*, 2021, 4, P. 1–11 [in English].

³Teaching Tolerance. Let’s Talk: A Guide to Facilitating Critical Conversations With Students. Montgomery, The Southern Poverty Law Center, URL: <https://www.learningforjustice.org/sites/default/files/2019-12/TT-Lets-Talk-December-2019.pdf>. [in English].

орієнтація/гомофобія, соціоекономічний статус/класова дискримінація, обмежені можливості/ейблізм.

Для оцінки комфорту слід задати собі питання: які теми є найбільш та найменш комфортними для обговорення, які теми найбільше зачіпають мене і моїх студентів, які теми я знаю найкраще або найгірше, в яких із питань у мене є найбільший і найменший досвід.

Етап 4 – визначте, що стримує вас.

Цей етап стосується тих тем, які є найменш комфортними для обговорення зі студентами. Допомога з їх опануванням може бути представлена у тезисних варіантах, де є предмет занепокоєння та стратегія вирішення питання:

Я не готовий до обговорення цієї теми. – Не уникайте обговорення, займайтеся самоосвітою. Ми не можемо бути експертами у всіх питаннях, однак, повинні дізнаватися більше про те, що цікавить нашу аудиторію.

Це не місце для проведення таких розмов. – Створіть простір, де такі розмови можливі та надайте студентам можливість для лідерства. Таким чином ви проявите власне лідерство, спрямовуючи дискусію у той чи інший бік, та показуючи, що ви чуєте думку кожного.

Я боюся, що скажу неправильні речі, або не зможу стримувати емоції своїх студентів. – Почніть із менш гострих тем і дайте можливість студентам почати обговорення між собою, відчуйте аудиторію, її настрій, долучайтеся до розмови як модератор.

У спілкуванні на професійні теми, зокрема у вивченні того чи іншого предмету, толерантність також має велике значення. Упередженість викладача у ставленні до певного студента чи групи студентів значно зменшує ефективність дискусії, перетворює процес навчання на заучування і відтворення матеріалу, знижує мотивацію студента до вивчення дисципліни. Нівелювати упередженість можна, наприклад, якщо глибше пізнати свою аудиторію, вийти на новий рівень спілкування, не тільки оцінювати точність відтворення матеріалу, а й проявляти інтерес до інтерпретації його студентом. По-перше, для цього слід правильно формулювати питання, зокрема *задавати питання з відкритою відповіддю*, які не тільки розкривають власну думку студента, а й ініціюють плідну дискусію. Наприклад, питання “які чинники ризику є найбільш вагомими для виникнення ішемічного інсульту і чому?” дає більший простір для дискусії, ніж “які серцево-судинні чинники ризику ви знаєте?”. Останнє запитання змушує студента тільки згадати і відтворити, а перше – думати, міркувати, висувати гіпотези, ділитися ідеями⁴.

По-друге, можна скористатися *стратегією аналітичного читання*, в якій студент повинен провести трьохрівневий аналіз прочитаного матеріалу: на першому рівні – зв'язати його з іншим матеріалом, раніше вивченим; на другому – із власним досвідом і практикою; на третьому – зі світовим досвідом.

По-третє, слід пам'ятати, що *різні люди потребують різної підтримки у навчанні*, тому викладач, який практикує диференційований підхід і адаптує свої вимоги до індивідуальних потреб студента, рівня попередньої підготовки, здобутих навичок, талантів і здібностей, буде мати більшу підтримку аудиторії і зможе стати об'єднуючою ланкою у процесі

навчання.

По-четверте, дуже корисною є практика *аудиторної та позааудиторної роботи у малих групах*, яка допомагає студентам досягти цілей шляхом співпраці, поглибити знання і навички, налагодити міжгрупові відносини. Студенти у таких групах об'єднують свої знання, відповідають на питання, вирішують проблеми як команда. Ця практика переходить межі соціальної ідентичності й академічних досягнень, підтримує рівний доступ до змісту знання і розширює можливості участі. У диверсифікованих колективах спільне навчання дозволяє студентам вчитися один в одного, а також налагоджувати співпрацю з партнерами, з якими вони, можливо, не перебувають у дружніх стосунках.

Навчання у співпраці, насправді, вчить не тільки об'єднуватися, а й поважати особливості один одного, брати на себе групову та індивідуальну відповідальність, забезпечувати рівну участь і ліквідувати расові, гендерні, соціально-економічні, мовні, академічні та інші відмінності. Такі проекти дозволяють учасникам проявляти широкий спектр навичок, які не обов'язково корелюють із академічними досягненнями, зокрема артистичні, комунікаційні, координаційні та інші.

У дослідженні питання толерантності в освіті на окрему увагу заслуговує оцінювання знань студентів, оскільки воно повинно базуватися на принципах рівності, неупередженості, справедливості, та, водночас поваги до відмінностей. У процесі оцінювання викладач повинен задати собі декілька питань:

Чи можемо ми бути впевнені, що наша система оцінювання стимулює успіх наших студентів, а не тільки сприяє конкуренції?

Яким чином інструменти оцінювання можуть бути використані для формування навичок співпраці замість підтримки лише індивідуальних досягнень?

Як політика оцінювання може відображати повагу до багатьох точок зору та думок?

Яким чином у процесі оцінювання не спиратися на академічні відмінності, пов'язані зі статтю, рідною мовою, расою, культурою, соціальним і економічним статусом, обмеженими фізичними можливостями?

На нашу думку, однією з найкращих рекомендацій для вирішення поставлених запитань є оцінювання студента відносно навчальної мети заняття, а не відносно інших студентів, зазвичай більш успішних у навчанні, рівень знань яких часто приймається викладачем як еталонний (“А”). У такому випадку кожен студент, який досягнув цілі, заслуговує на хороші оцінки, незалежно від того, як із цим справились інші. Така стратегія допомагає підкреслити успіхи тих студентів, які докладають зусиль, і полегшує їх навчання.

Все вищезазначене, а саме розвиток толерантності, вміння керувати аудиторією, досягати компромісу, балансувати між схожістю і відмінністю, спілкуватися у міжкультурному контексті, персоніфіковано надавати знання і розвивати практичні навички, справедливо оцінювати студентів можливо лише за умови безперечного лідерства. Викладач, незалежно від власної ідентичності, повинен володіти емпатією,

⁴Critical Practices for Anti-Bias Education: Teaching Tolerance: The Southern Poverty Law Center, URL: <https://www.learningforjustice.org/sites/default/files/2019-04/TT-Critical-Practices-for-Anti-bias-Education.pdf>. [in English].

гнучкістю, вмінням слухати без засудження, заохочувати міжгрупову комунікацію, а відмінності між різними групами ідентичності сприймати як можливості, а не проблеми. Справжній шлях до толерантності – це кропітка праця, інтелектуальне напруження, зміна стереотипів і свідомості, повага (а іноді – терпимість) до іншого способу життя, думки, поведінки, цінностей. Це високий рівень взаємодії зі студентом, який може бути у вигляді діалогу і співробітництва.

Діалогова взаємодія передбачає рівність у спілкуванні, вміння відчувати співрозмовника, прийняти його таким, як він є, відсутність стереотипності, гнучкість мислення, а також правильна ідентифікація власної особистості. Співробітництво має на меті спільну роботу, визначення її цілей, планування, розподіл активності на основі можливостей кожного учасника, при цьому мають значення такі характеристики, як контактність, доброзичливість, відсутність агресії, тривожності, ввічливість, соціальна активність. Обидва види взаємодії є рівнями толерантної поведінки та надають можливості і свободу її учасникам.

Кінцеві результати толерантного ставлення викладача і виховання толерантності у студента можна виокремити у чотирьох категоріях: ідентичність, відмінність, справедливість, дія.

Стосовно ідентичності, студент розвиватиме позитивне ставлення до різних соціальних груп, набуватиме відповідного мовного, історичного, культурного досвіду, усвідомлюватиме, що різносторонність створює унікальні і складні особистості. Студент також відчуватиме гордість, впевненість та здорову самооцінку без знецінення і приниження гідності інших осіб.

Студент поважатиме відмінність різних шарів суспільства у соціальному, культурному, політичному та історичному контекстах, відповідатиме на неї емпатією, розумінням і єднанням, вмітиме коректно висловлювати свої думки стосовно приналежності до тієї чи іншої групи суспільства, почувати себе комфортно у диверсифікованому середовищі.

Справедливістю можна вважати визнання стереотипів і ставлення до людей як до індивідумів, а не представників певних груп; визнання руйнівної сили дискримінації на особистому та системному рівнях. Відповідно, студент буде діяти, виражаючи емпатію через упереджене ставлення до когось, усвідомлювати

свою відповідальність, приймати принципові рішення проти несправедливості на різних рівнях, часто йдучи наперекір поведінці оточуючих, і, можливо, приймати участь у колективній боротьбі за толерантність суспільства.

Висновки. За сучасних умов лідерство викладача визначає не тільки високий професійний розвиток, володіння сучасною науковою інформацією та вміння передавати свої знання. Повагу до викладача і визнання його як наставника, помічника чи радника значною мірою забезпечують сформовані під час освітнього процесу толерантні взаємовідносини. Такий підхід підвищує соціально-емоційний розвиток і викладачів, і студентів, розвиває толерантність, зокрема як значущу складову надання якісних освітніх і медичних послуг.

Перспективи подальших розвідок. Динамічний аналіз рівня толерантності студентів методами анкетування та тестування з використанням ситуаційних завдань.

Філінець Олена – кандидат медичних наук, доцент кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології ім. С. М. Савенка Буковинського державного медичного університету, Чернівці (Україна). Автор понад 100 наукових і науково-методичних праць. Коло наукових інтересів – судинні захворювання центральної нервової системи, больові синдроми в неврології.

Filipets Olena – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Nervous Diseases, Psychiatry and Medical Psychology, named after S.M. Savenko, Chernivtsi (Ukraine). Author of more than 100 scientific and scientific-methodological works. Scientific interests are vascular diseases of the central nervous system, pain syndromes in neurology.

Філінець Наталія – доктор медичних наук, професор кафедри фармакології Буковинського державного медичного університету, Чернівці (Україна). Автор понад 200 наукових і науково-методичних праць. Коло наукових інтересів – фармакологія і патологічна фізіологія нирок і водно-сольового обміну, нейропротекція.

Filipets Natalya – Doctor of medical sciences, Professor at the Department of Pharmacology of the Bukovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine). Author of more than 200 scientific and scientific-methodological works. Scientific interests are pharmacology and pathological physiology of the kidney, neuroprotection.

Received: 16.04.2022

Advance Access Published: June, 2022

© O. Filipets, N. Filipets, 2022

⁵ Molchanova A.O. Tolerantnist yak tsinnisna osnova profesiinoini diialnosti pedahoha [Tolerance as a valuable basis of a teacher's professional activity: a manual], Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, 2013, 150 p. [in Ukrainian].